

CESAR MAKS

in Mehika.

Za prosto ljudstvo spisal

J. Aléšove.

Založil Janez Giontini v Ljubljani.

Natisnil Jožef Poek v Gradcu.

1868.

CESSAR HAKS

in Melnik.

II 924.286c

Prejeto od urada
za upravljanje imovine
upornikov

030038350

1868

Vvod.

Zgodovina za časom Ludovika XVI., kralja francoskega, ne pozna dogodbe, ktera bi bila celi svet tako osupnila, ko krvava smrt cesarja Maksa. Nemila osoda odpeljala je presvitlega kneza iz srečnega kroga svoje družine, kjer se mu je na strani blage gospe smejala vesela prihodnost. Blagodušna in velika misel, deželo osrečiti, po kateri je že dolgo časa razsajal divji boj, pogubila ga je, izdala ga slavljudnost francoskega cesarja Napoleona III.

Našel in deloma premagal je Mehiko, kakor je znano, španski admiral Korteza leta 1521. Od tiste dobe do zdaj razsajal je v krasni, rodovitni deželi neprenehoma srdit boj med vrojenci in ptujci, vedno je tekla kri; prelivali so jo ne le Španjoli, da bi si podvrgli prostoljubni narod, ampak tudi domači vodji, da bi vtrdili svojo moč.

Nar hujše ravnali so Španjoli; zatiraje duševno omiko gnojili so krasna tla s krvijo prebivavcev, ker iskali so tukaj le bogastva zemlje, za srečo naroda ni jim bilo mar. Obdarili so sicer mehikansko ljudstvo s svojim

jezikom, a dalje španska vlada ni skrbela niti za poduk in šole, niti za ravnopravnost. Deželi mankalo je vsega, kar zamore osrečiti ljudstvo. Španjolam rojenim v Evropi, ki so bili prišli iskat zlata in srebra, delile so se višje stopnje; kdor si je, zatiraje judstvo ali podkupovaje vlado, pridobil premoženja, živel je ošabno v bogastvu.

Kupčije in rokodelstva španska vlada ni nikakor podpirala, timveč celo prepovedala zidati delavnice; da je vpeljevala vino in svilo iz lastne dežele, dala je posekati vse trte in murve, ktere so vrojenci sadili z dobrem vspehom. Le španskim ladjem bila je dovoljena kupčija. Ceste niso se smele delati, da so španski gonjači po težavnih potih z mulami več zaslužili. Tudi ptujci niso se trpeli v deželi.

Vzrok krvave dogodbe, ktero sem se namenil popisati, bila je vojska južne in severne Amerike.

V začetku napredovale so južne države. Napoleonu III., ki se rad vtika v ptuje zadeve, je to prav po volji. Da bi občutljivo škodoval mogočnim severnim državam, pomaga v Mehiki vtemeljiti cesarstvo. Podpihuje tedaj francoske, angleške in španske vselnike, ktere so Mehikani jeli stiskati, da se pritožijo pri svojih vladah

in si z orožjem iščejo pravice. Ko pa angleška in španska vlada nisti volje, veliko trumo vojakov poslati v Mehiko, timveč skleneti le pogoj z republiko, začne Napoleon sam boj, pošlje nar prej 25.000 mož v Mehiko in opiraje se na to dosti veliko moč skliče francoski vojskovodja Bazaine (Bazen) zbor plemenitažev, kateri sklenejo, da se napravi cesarstvo. Za svojo pomoč tirja Napoleon le 105 mljonov!

Cesarstvo je tedaj vstanovljeno, a kdo bo cesar? Bistri Napoleon spomni se nadvojvoda Maksa, brata našega svitlega cesarja. Že dve leti prej pisarilo se je zastran tega med Parizam in Miramare *). Znano je bilo celemu svetu, da je Maks prostoljuben in politično izurjen knez, tedaj pritrdel bo vsak, da je Napoleon, volivši ga cesarja, dobro vganil in francoski, avstrijski in nemški kupčiji odperl novo polje. Vrh tega vedilo se je, da je svitli nadvojvoda dober katoličan.

Maks, nadvojvoda avstrijski, rodil se je na Dunaju 6. julija 1832, bil je drugi sin nadvojvoda Franca Karola in Zofije, hčeri kralja bavarskega. Že v mladosti poprijel se je z veseljem mornarstva in se dobro izobrazil;

*) Grad tik morja blizo Trsta, o katerem se bo pozneje več govorilo. Pisatelj.

namenjen je bil postati povejnik avstrijskega brodovja. Veliko je popotoval ter ogledoval bregovje in otoke srednjega in atlantiškega morja. Leta 1854 stopi na čelo cesarskega brodovja, katero je doslej v primeri z armado le malo veljalo. Pod njegovem vodstvom povzdignilo se je hitro in pokazalo svojo gibljivost in moč v hudih bojih pri Helgolandji in Visu. Vse, kar velja zdaj, je storil bistri duh Maksa, on je tedaj stvarnik avstrijske moči na morju.

Maksimiljan poroči se leta 1857 s Karloto, hčerjo Leopolda I., kralja Belgije. V začetku tega leta izvoljen je bil deželni poglavar lombardo-beneške kraljevine. Njegovo prostoljubno in prijazno obnašanje v tih vedno nemirnih deželah bilo bi morda pridobilo ljudstvo cesarski vladi, ako bi se mu bila podelila večja oblast v notranjih političnih zadevah in vladanji. Čislali so ga celo nasprotniki in hvalili njegov trud v prid dežele.

Ti stopaji odpove se že pred začetkom nesrečne vojske leta 1859. Zdaj je deloma bival v svojem gradu Miramare tik morja blizu Trsta. To poslopje, po njegovih lastnih mislih sozidano, obdano s krasnimi vrta, na katerih se nahajajo rastline iz mnogih delov sveta,

pričalo bo vedno o njegovi visoki omiki in umetnosti. Tukaj bival je Maks do 3. oktobra 1863 v miru in veselji s svojo ljubljeno Karloto.

Omenjeni dan obiščejo ga poslanci zbora mehikanskih plemenitažev, ktere ga je bil dal Napoleonsklicati, ter mu ponudijo cesarsko krono.

Naveličal se je bil že vrli junak tihega in samotnega kota, nemirni duh želi si širjega polja za svojo delavnost, ter prevzame težki jarm. Menda ga je pregovorila tudi njegova gospa, bistroumna, visoko hrepeneča Karlota, da je bil tako hitro pripravljen, podati se v ptujo deželo med ljudi po dolgih vojskah in prekucijah popolnoma spridene. In to ljudstvo zopet vmiriti, mu dati postave in po tih vladati bila je zares orjaška naloga.

Prej ko nadaljujem, naj mi bo dovoljeno, omeniti tudi prostovoljcev, ki so se v podporo avstrijanskega kneza nabirali v Ljubljani in splošno „Mehikani“ imenovali.

Maksov bistri um spoznal je hitro, kako malo sme zaupati ptujcem in francoskim generalom, ktere mu je Napoleon v Mehiko poslal na pomoč. Da bi imel tudi vsaj nekaj sebi vdanih krdel, prosi svojega brata, našega cesarja,

da mu dovoli, da se nabirajo prostovoljci deloma med avstrijanskimi vojaki, deloma iz raznih stanov. Komej se čuje klic, da se nabira krdelo, ktero bo šlo v ptujo, dozda neznano, pa krasno in bogato deželo, že derejo prostovoljci skupej od vsih krajev, večidel ljudje, ki so upali najti v ptuji deželi srečo, ktera jim je v domovini pete kazala. Malo število le se pridruži iz navdušenosti in ljubezni do cesarja. Nekteri tudi so bili že popolnoma obupali in naveličali se življenja, tedaj jim je bilo enako, ali jih doide smrt doma ali na ptujem. Med zadnjimi bilo je posebno veliko Poljakov, ki so se bili v puntu Rusam tako zamerili, da jim je protila smrt, ako bi se vrnili v domovino. Ko so Rusi ogenj na Poljskem poteptali in veliko prebivavcev pomorili, všlo jih je nekaj čez mejo na Avstrijansko; ti se skoro vsi pridružijo „Mehikanam“. Nekaj je bilo bogatih; ti so trosili denarje po Ljubljani. Bralo se je marsikteremu na obrazu, da je dokaj vtrjen in se ne vstrašiti mraza, niti gorkote. Morda so mislili reveži vseliti se v Ameriki ter vtemeljiti prosto deželo Poljsko, za ktero ta nesrečni narod že več sto let, pa brez vspeha, kri preлива.

Obetalo se je vsakemu, da dobi po dosluženih šestih letih ali primeren kos zemlje v

Mehiki, ali pa mu bo plačana vožnja nazaj v Evropo, kjer se mu bo plačalo še nekaj odškodovanja. Kdor bi pa hotel dalje služiti, nadjati se sme, da se bo hitreje pomikal od stopnje do stopnje. Ni se čuditi tedaj, da se je število 6000 hitro napolnilo. Marsikteri, ki v sedanjih slabih časih ni si zamogel ali hotel prislužiti kruha v Evropi, pridružil se je četi, marsikterega je zapeljalo veselo življenje in vriskanje pisano oblečenih „Mehikanov“, ki so Ljubljani dali podobo južnih mest.

Pridružilo se je tudi nekaj naših rojakov, večidel bivših vojakov, nekaj celo boljšega stanu. Hajdi! to je bilo vriskanje po Ljubljani! Veliko, veliko denarja so potratili v našem mestu in s tem nekaj škode poravnali, ktere so v družih obzirih marsikaj naredili, ker tudi malopridnežev nahajalo se je med njimi, čeravno je bilo veliko izobraženih in omikanih v krdeli. Marsikaj bi se dalo pisati o početju tih junakov, a ker ne dotika se zgodovine mehikanskega cesarstva, ispustim vse, čeravno marsikteremu zanimive črtice, ktere bi rabile dosti prostora.

Ljubljančani so se bili „Mehikanov“ v kratkem tako privadili, da jih je pri odhodu

spremila velika drhal na kolodvor; tudi „Mehikani“ zapustili so s težkem srcam prijazno mesto. Nekaj dni pogrešalo jih je vse, posebno krčme in kavarne, nenavadna tihota sledila je velikemu šumu; a vse mine na svetu, tudi „Mehikani“ so se časoma pozabili, čeravno se še marsikdo spominja veselih gostov.

Tudi novi cesar in cesarica zapustita Evropo. Nezmerna množica zbrala se je na bregovih pri Miramare, ko odrine vrli Maks, ljubljenelec cele tržaške okolice, posebno mestnjanov; marsiktera solza se lesketa v očeh ljudstva in Maks sam je jako ginjen, ko se loči od grada, ktereга potem ni več vidil. Je li bral svojo osodo v bukvah prihodnosti?

Prej ko zapusti Evropo, sprosi si blagoslov Papežev, da bi srečno dovršil težko in velikansko nalogo; tudi se zmeni s Papežem zastran cerkvenih zadev mehikanskega kraljestva.

Ko je vse opravil, zaupa življenje in prihodnost morskim valovam ter jadra nadepoln proti Mehiki.

Bilo je aprila 1864.

Mehika in njeni prebivavci.

Mehika je obširna dežela v severni Ameriki. Na dveh straneh obdaja jo morje, proti severu mejijo jo samostalne države severne, južna stran tišči se srednje Amerike. Mehika je skoro štirikrat večja od cele Avstrije; na 36 do 40.000 □ milj prebiva le nekaj čez 8 milijonov ljudi, tedaj še ne tretjina prebivavcev Avstrije. Iz tega se vidi, kako redka so mesta in vasi, koliko prostora je praznega.

Dežela je po naravi jako zavarovana in se lahko brani sovražniku. Zemlja je silo rodovitna, tedaj bi prebivavci ne potrebovali ptujih pridelkov; a ne umejo rabiti darov narave. Mehikansko morje je zelo viharno in nevarno ladjam. Bregovje, posebno jutрно, nima skoro nič varnih luk; ne le viharji protijo v tih krajih, ampak tudi huda rumena mrzlica razsaja grozovito. Jutrna stran ima močvirna tla, tudi veliko peska in vročine. Puščavam sledi rodovitna zemlja in planjave, po katerih raste silo visoka trava; kadar vsahne, nastanejo strašni požari, ki vse pokončajo, kar doidejo. Večerna stran je sploh rodovitna, po planinah in visokih krajih je vedno pomlad.

Veči del dežele je visoko ležeča planjava, ki se proti morju znižuje; tedaj mora sovražnik plezati vkviško ter se lahko odbije. Le dve cesti peljeta od mehikanskega morja v notranje kraje. Nahajajo se tudi visoki hribi, na pr. 16.000 čevljev visoki ognjenik Popocatepetl; nekaj dežele pa je taka ravnina, da se voz s šterimi kolesi daleč pelje in ne potrebuje vdelane ceste.

Dežela rodi mnogoteri sad in ima kaj različno vreme in gorkoto; po višavah vidiš celò sneg; potovaš skoz hrastov ali jelkov gojzd, potem morda čez njive z eržjo; trgaš si banane, raduješ se nad cvetjem kave in gledaš težavno delo po sladkornem polju i. t. d. Prebivavec pridelava vsega, kar potrebuje za živež in obleko; veliko pridelkov bi lahko prodal, ako bi se dela bolj poprijel. A notranje prekucije zatrla so pridnost in veselje do dela, pokončale sad na polju, spraznile vasi, spridile umetne naprave za moč, ktere so zelò potrebne, ker dežela nima niti veliko, niti globokih rek. Prebivavec je tedaj obdeloval polje le za svojo lastno potrebo. Nar več trpela je kupčija in rokodelstvo. Zavoljo slabih cest in jako nevarnih krajev — roparjev je ko mrovlincev — niso se mogli prodajati nar žlahniši pridelki, le zlato in srebro imelo je kupce. Obleko in orodje pa so sploh kupovali.

Število prebivavcev znesse, kakor sem že omenil, blizo $8\frac{1}{4}$ do $8\frac{1}{2}$ milijonov in je zelò

razstrešeno, zelo neredno razdeljeno po deželi. Po rodu in jeziku razdeljujejo se prebivavci v štiri poglavitne dele :

- 1) Kreoli ali belci, rojeni v deželi, ki govorijo španski jezik. Ti gospodujejo v deželi in so v 5128 mestih večina prebivavcev. Veliki posestniki, kupci, vradniki, vikši duhovni, zdravniki, pravniki in rokodenci se štejejo k temu rodu, ki je posebno lepe telesne postave.
- 2) Indjani ali vrojenci, blizo $4\frac{1}{2}$ milijonov duš. Razdeljujejo se dalje v 40 rodov in čez, govorijo različne jezike, so kakor zamorci pripravniki za težko delo in čvrstejši in gibčnejši, ko vsak drugi rod, bodi si na poti ali pri nošnji. Njihov značaj je resen, tih, zmern, v pijanosti, kateri so zelo vdani, pa popolnoma zdivjajo. Duhovščini so vselej pokorni, lahkoverni, obdelujejo polje in redijo živino, delajo za plačo, kar si bodi, in so tudi vojaki.
- 3) Negri ali črni (zamorci), okoli 70.000 duš. So nasledniki Afrikanov, ktere so Španjoli v Ameriko vozili in tu v sužnost prodajali.
- 4) Mešanci, Mestici, Mulati, Zambis, Kini itd. z mnogovestnimi premembami, okoli $2\frac{1}{2}$ milijona. Očetje mešancev so beli, matere črne. Delavni so bolj, ko Kreoli in večidel posli, kmetje, najemniki, vozniki itd.

Število ptujcev, ki živijo v Mehiki, zneslo je leta 1860 25.000 ljudi raznih narodov; zdaj jih je morda še več.

Zunaj blizo 200.000 divjakov, ki se klatijo v severu večidel po gojzidih, so vsi prebivavci rimsko-katoliške vere. Vladajo jih en nadškof in dva škofa, ki so se vedno vtikali v državne zadeve in si pridobili dokaj bogastva. Skoro vsi punti vzdignili so se zoper duhovščino, kateri so hotli vzeti prebivavci in posamezni poglavarji posvetno oblast; pa večidel jim je spodletelo.

Taka je bila dežela in prebivavci, ko se je Juarec, sodnik Maksimiljanov, Indjan po rodu, vrinil na čelo republike. Že v mladosti se je bila poprijela bistra glava učenosti in čeravno nizkega rodu postal je že v 22. letu svoje starosti doktor pravice. Potem bil je pravnik in si pridobil s pravičnem ravnanjem ljubezen in zaupanje cele dežele. Ko je postal predsednik zbora, nadjati se je bilo, da je napočila nesrečni deželi zarja veselih dni. Ni se tiščal niti duhovščine, niti vojakov, marveč slušal je vsakega brez razločka in mu pomagal, ako mu je bilo mogoče. Po lastni skušnji poznal je do malega vse bolečine in rane ljudstva, vse potrebe dežele; sklene vse prestrojiti. Nar prej zmanjša državni dolg, potem obrne se proti francoskemu vojskovodju Miramonu, ki se je vsilil v Mehiko, in ga premaga. Njegova stranka zdaj veselja ne ve, kaj početi. Komaj je Juarec

stopil v glavno mesto, zapodijo njegovi prijatli španskega in papeževega poslanca; tudi druge poslance razžalijo in zapirajo, silijo proste Evropejce v vojaško suknjo itd. Enake krivice jele so se goditi vsaki dan.

To početje razkači evropejske vlade; Španjoli pošljejo nar prej nekaj bark in 6000 mož iz Kube v Verakruc, potem prijadra še nekaj angleških in francoskih ladji z vojniki. Dosegli so le toliko, da se je sklenil pogoj, da se Evropejcem ne smejo kratiti pravice, evropejske vlade pa ne vtikati v mehikanske zadeve.

Tedaj bile so razvite homatije, a Napoleonu pogoj ni po volji. Španjska in angleška vlada pokličeta svoje vojake nazaj, francoski oddelek pa ostane v deželi, ter se pomika vedno naprej v notranje kraje. A ta peščica ni se zamogla dolgo braniti, tedaj ji pride na pomoč 25.000 mož iz Evrope pod vodstvom generala Bazaine. Ta za Mehiko zadosti velika armada hitro zapodi Juareca in si pridobi veči del dežele. Da bi si pa tudi prebivavce prikupil, razglasi Bazaine, da se ne bojuje z ljudstvom, timveč le z Juarecovo stranko; prepusti ljudstvu volitev nove vlade. Zbor 35 plemenitažev sklene, da se v Mehiki vstanovi cesarstvo, ter krona ponudi avstrijanskemu nadvojvodu Maksu: ako bi se pa ta branil, naj poišče Napoleon družega primernege vladarja.

Kakošni vzroki premotili so vitežkega Maksa, da je prevzel nesrečno krono, omenil sem že poprej. Menim, da bo kratek popis dežele in prebivavcev marsikomu pomagal, da razumi dogodbe potem, ko je nastopil Maks novo cesarstvo.

Maks v Mehiki.

Voznja po morju bile je srečna, vreme skoro celo pot vgodno.

28. maja dospe ladja „Novara“ z novem cesarjem v luko mehikanskega mesta Verakruc. Morda bi kdo mislil, da ga pričakuje velika množica o bregovju, da sprejmejo vladarja gromoviti slavo-klici, kakor je navada drugod. A nič tega ni viditi ali slišati, bregovje je prazno in le francoski admiral ga prav mrzlo pozdravi ter mu naznani, da ni varno, prenočiti na mestu; pot proti glavnem mestu pa oblegajo vedno tolovaji, ker ni bilo še časa, vse pripraviti, kar bi smel cesar tirjati. Proti večeru dolgočasnega dneva pride nekaj plemenitajev se mu prikloniti. Vlaku ni imel dosti vozov, da bi peljal vse popotnike; tedaj jih je moglo nekaj zaostati. Povsod, kjer so se Avstrijani pečali s prebivavci in se zavoljo kake postrežbe zahvalili, čudili so se ljudje, da jim je bila kaka reč po volji, ker Francozi so vedno godrnjali.

V Puebli so Maksa še dokaj slovesno in z veseljem sprejeli; a tu ni bilo nič prijetnega, mesto je bilo po zadnjem boju deloma razrušeno.

12. junija dospe v glavno mesto Mehiko. Čeravno je bil njegov prihod že naznanjen, vendar je malo pripravljenega in vstop cesarja v svoje glavno mesto bil je zelo podoben kaki majhni procesji. Brž ko je mogoče poda se Maks s svojo gospo iz pustega kraja v grad Kapultepek, kjer so bili nekdanj prebivali španski vladarji, da si počije po težavni poti; a grad je v tako slabem stanu, da le eno stanico zamore rabiti. Postelje prenesti so mogli pod milo obnebo, kjer komarji in drugi mrčesi hudo pikajo.

Mehikanski posli so lažnjivi in nezvesti, okolica zavoljo tolovajev zelo nevarna, tedaj se cesarica ni upala hoditi na sprehod. Avstrijani in Belgičani, ki so bili prišli s cesarjem in na ktere sta se smela cesar in cesarica zanesti, postali so že v začetku klaverni; povsod bali so se napada, nikjer niso čutili trdnih tla pod seboj.

Te žalostne prikazni ne ostrašijo niti Maksa, niti Karlote; obema zdi se stan dežele veliko boljši kakor je v resnici, ker se jima prikriva resnica. Večina severne strani bila je še vedno v rokah Juareca, le srednje države sprejelo so bile novi red. Juarec gospoduje na severnem, nekaj republikanskih generalov na večerni strani. Po notranjih, za silo podvrženih državah klatijo se čete tolovajev brez vsega strahu, ter ropajo in morijo, kar jim pride pod roke.

Vrh tih notranjih protijo mlademu cesarstvu tudi unanje nevarnosti. Samostalne severne

države ne dovolijo, da se v prosti Ameriki ustanovi monarhija (samovlada), tedaj Maksa ne spoznajo cesarja Mehike.

Brž ko nastopi cesarstvo, prične marljivi vladar skrbeti za bagor dežele. Že 10. Augusta poda se na ogled, da spozna z lastnimi očmi potrebe in rane ljudstva, kolikor mu je mogoče pri neugodnih okolšinah. Po lastnih skušnjah popravi in prenaredi marsikaj puhlega; a zavoljo velike obširnosti dežele njegove preuredbe nimajo povsod veljave, posebno tolovaji mu kljubujejo.

V tem traja vojska neprenehoma. Francoski general Bazaine in avstrijski prostovoljci v zavezi z domačimi krdeli vdarijo proti severu, poiščejo Juareca, ga dobro našeškajo in zapodijo skoro 400 milj daleč od glavnega mesta. Tukaj je dovršeno težavno delo do malega; Juarec zgubil je bil jedro svojih vojakov in bati se ni, da bi se hitro okrepljal. Toliko bolj nevarna naloga pa čaka cesarskih na večerni strani. Sovražnik ogiba se rednega boja v ravnoti, nopada jih le nenadoma po vozkih potih, gojzlih in hribih, kjer se lahko vmakne, kadar je sila. Ni ga tedaj mogoče vničiti ali zajeti. Vrh tega je množica za veliko širjavo premajhna; komaj odmakne pete, že zasedejo republikani prostor, ktere ga je ravnokar popustilo cesarsko krdelo. Sovražnik je sicer slabo oblečen in oborožen, a znane so mu vse poti, tedaj se lahko poskrije in vjide.

Strašne težave trpijo tu Europejci. Krajina dežele je, kakor sem že omenil, večidel pusta in polna peska, v ktereга se človek do kolen vdere. Truden od lakote in hude žeje ostal je marsikdo v pesku v plen mrhovincem. Ako kdo zamudi se v gojzdu na poti, brž ga zajamejo sovražniki, ga oropajo in grozovito vmorijo. Indjani imajo novado, mrtvim ali ranjenim izleči kožo iz čepinje.

Kako strašen je bil ta boj, dokaže sledeča črtica iz življenja nekega „Mehikana“, ki mi jo je sam popisal.

„Večkrat“, pravil mi je omenjeni prostovoljec, „so nas zagnali lastni vodji v nepotrebno nevarnost. Iskali so slave, kjer je ni bilo, za svoje vojake ni jim bilo dosti mar, tedaj so silili vedno le naprej in se ločili od večjega trupla. Pomoči nam tedaj ni bilo upati, ako nas zagrabi večja truma od naše. Naš stotnik bil je posebno hude krvi in želen slave. Njegov oddelek štel je le še 180 mož in s to peščico zapodi se za veliko večjem sovražnem krdelom, ki je bilo pobegnilo med hribe.

Dospemo vrh griča, na katerem se je bil vtaboril drug cesarski stotnik s svojim oddelkom ter čakal v zavarovanem kraju sovražnega napada. Ko čuje namen našega poveljnika, zavzame se in opominja prepogumnega prijatla, da naj ne pogublja svojih ljudi brez potrebe in vspeha; to ni pravi pogum, to je predrznost. Vse je bob v steno, naš stotnik nas drvi v

dolino, podobno kotlu in zaraščeno z gostem grmovjem.

Komaj smo koračili kake pol ure po dolini in dospeli ravno v sredo ozkega kotla, kar zagromi strel od vseh strani, čeravno ni viditi žive duše. Skoro polovica naših revežev se zvrne pri ti priči, ostali ozirajo se po sovražniku in ne vedo, komu bi se branili. Nekaj pušk se sproži v gosto grmovje, menda brez uspeha; skriti sovražnik pa poka neprenehoma tako grozovito, da pocepajo naši ko muhe; le stotnik in kakih pet okoli njega jih še stoji pokoncu.

Zdaj se vdero republikani iz grmovja, pokoljejo vse, kar se giblje in jamejo ropati. Meni odtrgala je krogla obrvi, pa ni me hudo ranila. Ko vidim planiti divjake iz grmovja, pride mi misel, ki me je rešila gotove smrti. Vržem se na tla ter zavalim nase mrtvega prijatla, da me je oblila njegova še gorka kri.

Ko se nihče več ne brani, začnejo sovražniki sramotno delo. Ropajo brez vsmiljenja mrtve in ranjene, jim preiščejo vse žepe in slečejo obleko. Tudi mene slečejo skoro do nazega in ker mislijo, da sem že mrtev, pustijo me potem v miri ter odidejo. Za njimi prikažejo se veliki mrhovinci (Aasgeier) v zraku, se spuste na mrtvaško polje in pričnejo svojo ostudno večerjo. Strašno je bilo viditi ranjence, ki so se branili krempljev tih ptičev, kateri so jim nar prej skljuvali oči, potem pa jeli jim trgati kose mesa iz života. Srce me je bolelo, pa

pomagati nisem zamogel, ker so mi bili divjaki orožje pobrali.

Ko se napoči noč in tudi mene napade eden tih vragov, vzdignem se ter iščem poti, po kateri smo bili sem prišli. Pridružita se mi dva tovarša, ki sta se bila skrila v grmovju. Celo noč se klatimo po gojzdu, na jutro vgleđamo indjansko kočo, narejeno iz vej in gline. Prebivavcu se smilimo, skrije nas v kočo vkljub smrtne nevarnosti, ako bi nas kdo pri njem zasačil, in deli svoj ozek prostor in pičlo hrano z nami, dokler zve, da se bliža večā truma cesarskih, potem nam kaže pot, dokler dospemo do nje. Zares, tudi divjaki so blagodušni, vsmiljeni in mirni, ako jim pustiš ljubljeno prostost.

Od našega oddelka rešili smo se menda le trije. Kaj se je s stotnikom zgodilo, mi ni znano, videl ga nisem nikoli več.

Iz tega vidi se, kako strašen je boj v neznani deželi. Ni tedaj čuda, da se je število cesarskih dan za dnevom manjšalo. Nenavodna vročina in vreme tistih krajev bila sta dva huda sovražnika. Veliko Evropejcev pobrala je tudi mrzlica.

Francoski generali, ki so s tolovaji in puntarji zelo vjstro ravnali, storili so boj še bolj srdit. Cesar Maks jim zapove še večo brezozirnost do vjetih. Nesrečni ukaz od 2. oktobra 1865 glasi se: „Vsak, kdor bo

vjet zorožjem v roki, se mora kakor hudodelnik ali tolovaj brez odloga v 24 urah vstreliti.“

Ta ukaz razkači vse nasprotnike cesarstva; bil je velik pregrešek in prisili republikane, enako ravnati z vjetimi; tedaj se je srditi boj preobrnil v klanje. Morda bi cesar Maks danes še živel, ako bi ne bil dal nesrečnega ukaza.

Poglavitni vzrok njegove pogube pa je bilo pomankanje denarja. Mehika bila je že obožana, ko je Maks nastopil kraljestvo. Neprenehana vojska požira silne zneske, še več pa se porabi denarja za ceste, pota, mostove itd. Ko je bil blagi cesar svoje iz Evrope prinešene milijone v prid dežele obrnil, prične se žalostna doba stisk; nikjer ne dobi denarja na posodo in vojaki, ki morajo čakati plačila, jamejo godrnjati, ker ne dobijo živeža. Vrh tega se na njegovem dvoru prepirajo Mehikani, Avstrijani in Belgičani, si nagajajo in eden drugzega črnijo iti. Tega duha se naleze v kratkem cela armada, vojaški red gre rakom zvižgat in cesar je vkljub sovražne zadrege prisiljen, svojo stražo izpustiti, oddelek drago-narjev razdreti ter prositi ošabnega in brez-ozirnega generala Bazaine, da mu dà francosko stražo v palačo. S tem si je postavil Maks sam prav sitnega oskrbnika.

V tem ko cesartvo samo od sebe razpada v notranjem, proti mu tudi od unanije strani poguba. Francosko ljudstvo je že očitno godrnjalo, da Napoleon, podpiraje ptujca,

pogublja ljudi in troši denar brez dobička. Nezadovoljnost ljudstva ostrša Napoleona; ne upa si dalje pošiljati v Mehiko niti denarjev, niti vojakov, in ko mu slednjič blagajnik severnih držav, Zevard, jame žugati, da bo podpiral Juareca, spozna francoski vladar, da je čas, pustiti v nemar Maksa in Mehiko. Obljubi tedaj Zevardu, da bo do novembra mesca 1867 svoje vojake, vsakega polleta tretjino, poklical iz Mehike.

To je bila poguba mehiškega cesarstva, to je bil začetek konca. Zdaj sklene pogumna Karlota, iskati zadnje pomoči, da reši zapušenega moža. Odpelje se junija mesca, iz Amerike, ter se poda v Evropo, nadjaje se krepke podpore. Blaga gospa ni mislila, da ne bo vidila nikdar več niti svojega dragega Maksa, niti Mehike. 10. avgusta dospe v Pariz ter se brez zamude poda k Napoleonu. Cesar sprejme jo z mrzlem obrazom, njegove prve besede ne pomenijo nič dobrega. Vse prošnje prestrašene in obupljive gospe, da bi ji dal vojakov in denarja, odletijo od jeklenih prsi Napoleona; ne gane ga bitko in oistro očitane, ne razžaljive besede; maje le z ramami, pa ne dovoli ji nobene prošnje. Francoski cesarici smili se nesrečnica, a več ko solze, ne zamore ji dati.

Državni minister dobi povelje, ji z lepo naznaniti, da je vse njeno upanje in zahtevanje zastonj, da ni mogoče francoski vladi, prelomiti obljube, ktero je dala svojemu ljudstvu in

državam severne Amerike. Tega povelja znebi se minister s takim uspehom, da Karlota zapusti z veliko žalostjo Pariz in se poda v samotno in tih Miramare. Konec septembra meseca popotova v Rim. Papež Pij IX. sprejme jo prav prijazno. Kmalu potem zapazijo njeni služabniki, da se je bati zastran pameti blage gospe. Nesrečnica zmislila si je, da ji žuga povsod strup, le v papeževi palači, kjer so ji bili stanice pripravili, se ji zdi varno, le tukaj ne boji se ničesar. V kratkem ni nihče dvomil, da je um revce otemnel — obnorela je!

Po nasvetu zdravnikov vrne se v Miramare, ker upati je bilo, da bosta samota in mili zrak tega kraja, kjer bo ločena od sveta, njenem zdravju vgodna. Ali vsa skrb, vse prizadevanje zdravnikov, vsa postrežba ne koristi veliko, temna megla ne zapusti njenega uma. Ker bi ji morda prememba zraka koristila, preselila se je v domovino, v grad, kjer je bila rojena. Pa tudi znani domači kraji in prijazna okolica, spomini na mlade leta dozdej je še niso ozdravili. Kaj bi počela revica, ko bi zvedila strašno smrt svojega Maksa!

Vrnimo se nazaj v Mehiko. Tu je nesrečni ukaz, po katerem se mora vsak vjetnik Juarecove stranke brez vsmiljenja vstreliti, le pre hitro spolnil. Cesarski general Mendec vjel je dva sovražna vojskovodja; vojaška sodba obsodi ju k smrti in oba bila sta vstreljena. Tako grozovito ravnanje razkači Juareca, ki komaj

čaka, da bi se odpeljale francoske trume, da bi potem vdaril po puhlem cesarstvu in ga razrušil. Bazainu pa se vkljub povelja svojega cesarja ne mudi; odlašal je odhod od dne do dne, a ne iz ljubezni ali prijaznosti do Maksa, timveč zavoljo lastnega dobička. Malo pošteni mož kupčeval je po deželi in razposodil svoje denarje kupcam, ktere je zavoljo svojega prida moral braniti, dokler se je dalo.

Zavoljo tega in ker so bila nar važniša mesta: Puebla, Mehika in Verakruc še cesarjeva, bala se ni vladna stranka še nič kaj hudega; ko pa se sliši, da se je podalo važno mesto Matamora republikanskemu generalu Eskobedu, se prestraši vse in obupa. Neprenehoma napreduje sovražnik, cesarski se vmikajo; Bazaine se brani le svoje kože, zbira svoje čete in daje republikanam priložnost, da se brez zadržka bližajo Mehiki. Večje ceste so že zaprte, veliko mest že vzetih. Mehiko oklepajo v vedno ožjem krogu. Sliši se tudi, da je cesar nevarno zbolel in namerja se kroni odpovedati. Ko bi bil to storil, ne bi ga bila zadela grenka osoda; a on ne misli nič tacega, timveč tolaži osupnjeno ljudstvo s sledečimi besedami:

„Stal bom na prestolu, kamor me je poklicala prosta volja naroda, težave in nevarnosti ne bodo me odvrnile od moje dolžnosti. Nevarnost ne omami pravega sina Habsburške rodovine. Večina naroda volila me je, da branim njene pravice proti sovražniku reda, premioženja

in prave samostalnosti. Vsegamogočni Bog nas bo tedaj varoval, ker resnično je ljudstva klic božji klic. To se je skazalo že večkrat, to se bo tudi zdaj, ko se ima dežela preroditi.“

Pogum in nadepolno srce cesarja Maksa ne premoti francoskega vladarja; spozna prav dobro nevarnost cesarstva, kterega je dozdej branil. Tedaj pošlje družega generala v Mehiko, da bi pregovoril Maksa, naj se odpove cesarstvu ter ob enem s Francozi zapusti deželo. Tudi se zdi francoski vladi bolj varno, celo armado na enkrat odpeljati iz Mehike, kar se ima zgoditi mesca marca ali aprila.

Ko se je to godilo, bival je cesar Maks v Oricabi in se le malo pečal z vladanjem; dvomil je in premišljeval, bi se li odpovedal cesarstvu, ali ne. Nenadoma pokaže se zopet v glavnem mestu, ter naznani, da ostane, akoravno ga zapustijo Francozi in stiska severni sosed. Pravi se, da ga je pregovorila duhovščina, ktera mu je obljubila 25 milijonov in armado vrojencev; morda sta ga tudi premotila ravno prej iz Evrope se vrnivša generala Miramou in Mendec. Gotovo je, da se je Maks, ločivši se od Francozov, podal v veliko nevarnost, igral je za svojo glavo.

Vendar si je dokaj prizadeval vstaviti prelivanje krvi; pa ker je imel krog sebe le nestanovitne in lažnjive ljudi in le slabo podporo, ni mogel doseči, česar si je želel. Slabo se mu je že godilo in pravijo, da se je skušal

pogoditi z Juarecom, ki pa se ni hotel zastran tega nič pečati ž njim. Proti koncu januarja 1867 zbrani so že vsi francoski vojaki, kateri so se dozdej bojevali v Mehiki, v Verakruci in jamejo se odpeljevati v domovino. Jako sramotno znebi se „velki narod“ naloge, ktero si je sam postavil, in prepusti nesrečnega cesarja nemili osodi. Napoleonu je bilo vse spodletelo, tedaj se odtegne, da se obvaruje večje zgube. Mislim, da nihče ne bo hvalil tega ravnanja, marveč vsak bo rekel, da je Napoleon pogubil vrlega in nadepolnega kneza avstrijskega. Da bi ga bil pustil v miru prebivati v lepem gradu, ki zdaj prazen stoji in žaluje po svojem nekdanjem posestniku!

Izdajavec v Kveretari.

Vedno bližje se pomikajo sovražne čete Mehiki. Po nasvetu svojih častnikov zapusti Maks glavno mesto, da bi ga rešil oblege in se poda v trdnjavo Kveretaro, nadja se, da se bo sovražnik s celo armado zagnal za njim. Komaj odide, že se prikažejo sovražne čete pred Mehiko, da bi s silo zmagale mesto. Vtaborijo se ter nadlegujejo prebivavce noč in dan s strelom, pa prez zanimivega vspeha: poškodujejo le nekaj poslopjev in vbijejo tu pa tam kakega mestnjana.

Posadka mesta znesla je okoli 10 od 12.000 mož, med njimi 400 Avstrijanov. Sovražnik bil je zaprl vsa pota, ki peljejo v mesto, tedaj jame sila pritiskati; primanjkuje že vsega in bati se je, da bo lakota prisilila posadko, da se poda. Nihče ni preskrbel o pravem času živeža, vodnjake pa je bil sovražnik do malega vse razdjal; še derv za kurjavo najti ni. Strašna dragina nastane in bati se je lakote in kuge, pomoči pa se ni nadjati od nobene strani.

Vendar je poveljnik posadke, Markvec, pripravljen braniti se, dokler bo mogoče,

akoravno sovražnik vedno hujše pritiska in neprenehoma krogle na hiše in ulice padajo. Vsmiljenja vredni avstrijski častniki, katerih je bilo nekaj pri posadki, bojè se vedno izdajavca, nikomur ne smejo upati in se vdajo v svojo osodo; zmage ali rešitve se nadjati bilo bi brezumno. Cesarju srdita, skoro predrzna bramba mesta nikakor ni po volji; dobro ve, da mala peščica ne bo odpodila sovražnika, timveč da bo ta, razkačen zavoljo predrznosti posadke, mesto v naskoku zmagal in potem se srdito maščeval in razsajal nad nedolžnimi mestnjani.

Pa pustimo Mehiko svoji osodi, in pogledajmo, kaj se je med tem godilo v Kveretari. Maks imel je s sabo 8000 vojakov pod poveljem Miramona, Mèija, Mandeca, Kastila, Avelana, kneza Salm-Salma in še nekaj avstrijskih častnikov. Komaj se pripravi za brambo, že pridrvi sovražna moč, okoli 25,000 mož, in se vtabori okrog mesta. Pogostoma napada posadka sovražnika, pa brez znamenitega vspeha, deloma, ker se vmakne, deloma, ker posadki primanjkuje smodnika in krogel; v sili lijejo se krogle iz svinca strehe ondotnega glediša. Tedaj tudi tu je nasproti veliki večini zmaga skoro nemogoča, tudi tu ni se nadjati pomoči.

Maks se v ti zadregi vede tako neprestrašljivo, da se mu celo njegovi nasprotniki čudijo. Povsod je, on vodi brambo, brez njega

bilo bi se mesto že davno podalo. Vedno dobre volje in nadpoln, hraber in potrpečljiv v nar hujših stiskah pridobil si je srea svojih vojakov in celo svojih doslejnih nasprotnikov. Malokteri general se je nevarnosti manj bal, ko cesar, nobeden ni imel tako slabe piče in stanovanja, ko on; na njegovi mizi se ni vidilo družega, ko konjsko meso in riž, generali njegovi pa so se mastili s piščeti, kapuni in vinom. Častnik, stopivši nekega jutra v njegovo sobo, najde ga pri zajtrku, kterega je povžil brez noža in vilic. Večkrat vstane po noči ter ogleduje trdnjavo in straže. Dvakrat prosili so ga generali, da bi s konjištvom prederl sovražni pas in si odperl pot v Mehiko ali Verakruc in rešil svoje življenje. Odgovori jim, da se bo bojeval do konca, bodi si kakoršen hoče. „Dobro vem“, pravi, „da me bodo vstrelili, ako me vjamejo, pa dokler zamorem držati meč, ne bom pobegnil.“

Morda bila bi srčnost cesarja in zvestih njegovih avstrijskih vojakov še dolgo časa branila trdnjavo in izid bi ne bil tako žalosten, ako bi bilo v mestu zadosti živeža. Vse, iz česar se peče kruh, bilo je pošlo, vživali so le konjsko meso. Bolezni, v tistih krajih posebno doma, jamejo grozovito razsajati in pobirati ljudi iz vrst cesarske armade. Vojaki zgubijo pogum, čeravno so dozdej pri napadih vselej večino sovražnikov zapodili in jih dokaj pobili. Namen tih napadov je menda bil, cesarju dati

priložnost, da bi všel s konjištvom iz trdnjave ali v Mehiko, ali v Verakruc, ali pa do meje dežele. Ker pa je bilo to dozdej spodletelo, sklene se, da bo cela posadka, zdaj le še 6000 do 7000 mož, 14. maja planila iz mesta nad sovražnika ter ga zagrabila s silo. Znamenito je, da ravno tisto noč pripravi se tudi Eskobedo, sovražni vojskovodja, napasti mesto od vseh strani; pa ker ni dovršil priprav, ne zagrabi trdnjave, napad cesarskih pa je bil nepotreben, Maks gojil je izdajavca na lastnih prsih.

Nesramnež bil je obrist Lopec, kterimu je skazal Maks veliko dobrot in mu izročil povelje v samostanu sv. Križa, kjer je on sam bival. Samostan je dokaj trdno poslopje, davno že zidano po nekemu španskemu vodju; sme se reči, da je bil ključ mesta. Nehvaležni Lopec ponudi Eskobedu mesto in celo posadko za denar in se jame meniti zastran tega ž njim. Akoravno se je govorilo, da se Lopec skrivaje peča s sovražniki, vendar se to ni zdelo nikomur sumljivo; nihče ne misli, da bo prodal svojega nar večjega dobrotnika. Ravno ko deli Eskobedo povelja zastran naskoka na sv. Križ, prinese se mu Lopecovo pismo, ktero mu obljubi samostan proti tem, da se mu (Lopecu) plača neki znesek; Eskobedu je to prav po volji, vse pogoje potrdi.

V temni noči, ko je vse spalo, prikrade se sovražnik v samostan. Lopec odpre mu vrata ter vkaže svojemu krdelu, ki se menda

ni ravno hudo branilo, odložiti orožje; v tem ko se njegov oddelek izmuzne iz samostana, da bi se podal, vdero se sovražne čete skoz odprta vrata v trdnjavo in se polastijo vsih stražnih prostorov, ktere je Lopec ravnokar zapustil. Maks mirno spava, vendar prvi zapazi, da ni vse v redu. Skoči iz postelje, zbudi kneza Salma in hiti proti vratam, a pot mu je že zaprta. Ko nesrečni knez gre memo straže, zašepeta Lopec: „Ta je!“ ter vkaže sovražnemu obristu Rinkonu, da ga zgrabi. Rinkon je hraber in pošten vojak, njemu ne dopada tako rabeljstvo. Blagodušni mož pristopi k cesarju, rekoč: „Vi ste mestnjani, niste vojak, tedaj Vas ne potrebujemo! Naprej!“ S temi besedami zapodi osupnjenega cesarja iz samostana.

Maks se poda na drugi konec mesta, za njim njegovi ogrski huzarji, generali in častniki, kateri zamorejo predreti sovražno stražo.

Doslej se je le malo streljalo. General Korona, Eskobedov tovarš, hitro zasede vse važne kraje; cesarski se malokje branijo; marveč kričijo enoglasno: „Živila svoboda!“ Le Miramon vstavlja se in se ne vmakne brez brambe. Hitro zbere peščico cesarkega oddelka, kterege najde na široki kapucinski cesti, ter se pripravi za boj, pa skoro prva krogla zadene ga v obraz in ga oslepi. Pade v tistem hipu in sovražnik ga vjame s celem njegovem krdelom vred.

Cesar všel je bil na vtrjen grič konec mesta, kateri je jako važen kraj. Ž njim so se rešili tudi generali Meija, Kastilo, in knez Salm. Kmalu spoznajo vsi, da se ne zamorejo niti braniti, niti vbežati, kajti štirje oddelki pešcev in skoro celo konjištvo zapira pot in obdaja griček. Tedaj pokažejo belo zastavo in cesar se poda s častniki generalu Koronu, kateri jim pusti konje, orožje in vse, kar so imeli pri sebi. Odpeljejo jih v samostan sv. Križa. Huzarji in ostali cesarski vojaki podajo se večidel Koronovemu oddelku, v katerem je bilo blizo 50 Amerikanov samih častnikov.

Cesar ne biva dolgo v omenjenem samostanu, odpeljejo ga s častniki vred v samostan sv. Terezije. Tu je jako slabo stanovanje; spavajo na gotih tleh in dobivajo le pičle hrane; ne streže se jim bolje, ko hudodelnikom. Še le po prošnjah knežinje Salmove se jim polajša osoda. Preselijo se v prijazniši Kapucinski samostan in prijetljam je dovoljeno, jim pošiljati, vina, jedi in obleka. Ta gospa prizadene si mnogo, da bi pomagala vjetnikom; ne vstraši se nikakoršne nevarnosti, ter obiškuje in prosi vse sovražne generale, da bi se z vjetniki bolj človeško in pravično ravnalo. Ko cesar Maks to čuje, vdero se mu solze po obrazu.

Vjete ogrske huzarje in druge ptuje vojake pospravili so po raznih kotih; vojakom oddelka „Cesarica“ pobrali so krasno obleko, ter jim dali starih, obnošenih cunj. Slabo se godi

vsim, nihče ni dobre volje; boji se vsak smrti, kajti od sovražnika nadjati se ni vsmiljenja.

Cesar bil je republikanom dokaj priležen plen, jako važen dobiček, ker zdaj je na vsaki način cesarstvo v Mehiki pri kraju. Vendar dozdevalo se je v začetku, da so s tem sami sebe pahnili v zadrego ter razdrli slogo med-sabo. Ne vedo prav kaj početi z Maksam, kajti Juarec, ktereга ni bilo v Kveretari, ni zastran njega ničesar ukazal.

V tem se Maks skuša pogoditi z Eskobedom. Pripravljen je, odpovedati se nesrečnemu cesarstvu; obljubi tudi, da si bo vse prizadel, da se poda mesto Mehika in Verakruc, proti temu, da se on in njegovi spremljevalci izpustijo in se jim dà telesna straža do meje. Ti pogoji pošljejo se Juarecu, a ta jih zavrže.

25. majnika zapro Maksa, Miramona in Meija v posamezne stanice. Sostavi se sodnija, ktera začne brezozirno preiskavo. Nihče ne ve, kdo je predsednik, kje ima seje in kdo je priča. Tožnik vpraša vsakega vjetnika, se bo li zagovarjal, ali ne. Cesar zahteva odloga, da bi se zarad tega pogovoril s svojimi generali in pridobil prič, pritoži se zoper tako krivico, kajti ta sodnija nima pravice ga soditi; vse je zastonj.

14. junija ga obsodijo smrti, ž njim njegova generala Miramona in Meija. Raszodbo potrdi vojaško glavarstvo; 16. junija se ima spolniti.

V tem se zve po Evropi žalostna osoda cesarja. Vse se spravi na noge, da bi ga rešilo, kralji in cesarji pooblastijo svoje poslance v Ameriki, da se potegujejo za življenje vrlega Maksa in žugajo Juarecu, ako bi jim odrekel prošnje. A vse nič ne izda, Juarec ne vstraši se ničesar; vjetnikom dovoli le nekaj dni odloga, da vredijo svoje zadeve in se pripravijo za smrt.

Predsednik republike bil je boje te misli, da ne sme pomilostiti Maksa; kajti ako bi živel, bil bi vedno nevaren samostalnosti Mehike. Tudi tirja po njegovem mnenju pravica, da se ptujec, ki se je vsilil v deželo in jo hotel nase potegniti, kaznuje s smrtjo, katero je zaslužilo njegovo predrzno postopanje.

Tedaj je poguba cesarja gotova, človeška pomoč varovati ga ne zamore. In vsega tega kriv je Napoleon, kateri ga je zapustil v narveči sili. Morda se bo nekdanj kesal, a prepozno.

Zadnje ure cesarja Maksa.

Vrli cesar in tovarša njegova ne vstrašijo se, ko se jim naznani krvava razsodba, kajti tudi osode drugih generalov niso jim zamogli dalje prikrivati. Prosijo le dovoljenja, da ostanejo skupej do smrti.

Obsojence prepeljejo v star samostan, kjer je bila poprej bolnišnica francoskih vojakov; spodnja stanica je priležna in prostorna, okna ima na dvorišče. Postavijo v to stanico tudi altar. Straža pred vrati ima ukaz, streljati na vsakega, ki bi hotel brez pismenega dovoljenja stotnika priti ali oditi. Vrh tega ne pustè nikogar v sobo razun P. Fišer-ja *), cesarjevega blagajnika in spovednika. Pozneje prihaja tudi škof Kveretarski in mu ponudi duhovne pomoči, katero cesar z veseljem sprejme.

Napoči se zadnja noč, 18. junija. Celo noč se obsojenci tihoma pogovarjajo in spovedujejo; Miramona rana nad očesom zelo boli, Meija kmalu v miru zaspi, malo pred smrtjo. Maks prosi papirja, peresa in črnila in piše dva pisma: nemško svoji materi, nadvojvodini Zofiji, fran-

*) P. Fišer je nemec in biva že več let v Mehiki.

cosko svoji gospej Karloti. Prvega ni odprl nikdo, ker ni se jim zdelo nevarno; drugo pa so odpečatili in prebrali zavoljo političnih vzrokov in dovolili P. Fišer-ju, da si gaprepiše. Glasi se :

Preljuba moja Karlota !

Ako Bog pripusti, da kdaj ozdraviš, in bereš te vrstice, spoznala boš nemilo osodo, ktera me neprenéhoma tepe za tvojem odhodom v Evropo. Ti si vzela s sabo srečo in dušo mojo. Zakaj nisem slušal Tvojega glasa ! Toliko britkih dogodeb, oh ! toliko nesreč vničilo je moj up, smrt mi je zaželjena rešitev, ne groza. Vmrl bom slavno, ko vojak, ko premagan kralj, nikdar sramotno. — Ako je Tvoje trpljenje preveliko, ako Te Bog kmalu zedini z mano, hvalil bom božjo roko, ktera naju je zelò vdarila. Z Bogom ! z Bogom !

Tvoj nesrečni Maks.

Lista izroči škofu s prošnjo, da ju odda. Pismu kamenjenemu Karloti pridene šopek las, ktere mu je odstrigla žena nekega stražnika.

Ob dveh po polnoči želi Maks, da bi se brala sv. maša; bere jo nazoči skof. Zbudijo Meija in vsi trije prejmejo zadnjikrat sveto obhajilo. Po maši dolgo časa kleči cesar na kamnitnih tleh — klopi ni bilo — ; ne ve se, je li molil, ali jokal; obraz je pokrila z rokami. Miramon je bled, ko sneg, Meija pa je vesel;

ne sme se pozabiti, da je Indjan po rodu in da je zanj nar večja slava, vmreti za svojega gospoda.

Ko bije ura sedem, oglasi se mrtvaška godba; stotnik Goncalec, poveljnik straže, stopi v cerkvico, da bi jim zavezal oči. Miramon si jih da mirno zavezati, Meija se brani in ko ga hoče stotnik siliti, mu zašepeta škof nekaj na uho in Goncalec odstopi. Cesar se zdaj dvigne, ter reče, da si tudi on ne da zavezati oči, kajti hoče srčno gledati smrti v obraz. Goncalec se nekaj časa premišljuje, potem pozdravi in se vstopi na čelo oddelka, kateri je imel peljati Maksa na mrtvaško mesto.

Zdaj se dvigne vse. Spredej korači Goncalov oddelek konjikov s sulicami, za tem godba, ktera igra mrtvaški „stopaj“. Pešci nastavijo so na straneh v red. Pri vratih bolnišnice pravi Meija: „Sire *)! Pokažite nama zadujkrat svoj vrli pogum! Stopajte naprej, da koračiva za Vami!“

V tem hipu gredo Franciškani memo s križem in blagoslovljeno vodo. Tim sledijo Indjani s tremi mrtvaškimi škrinjami. Stotnik Goncalec migne Maksu, da naj stopi na cesto. Z besedami: „Vamos a la libertad!“ (Pojdimo naproti svobodi!) se napoti cesar proti mrtvaškem kraju. Na desni strani mu gre P. Fišer, na levi škof, za njimi Miramon operaja se na

*) „Gospod“! S to besedo se nagovori le vladar.

dva Franciškana. Meija ima na strani dva mašnika.

Ko dospejo na grič, ozre se Maks proti vzhajočem solncu, vzame uro iz žepa, pritisne skrito pero in podoba njegove gospe se pokaže; poljubi zadnjikrat podobico, poda uro P. Fišerju rekoč :

„Izročite ta spominj moji preljubi ženi in ako bo kdaj zamogla Vas razumeti, povejte ji, da se oči moje zapro z njeno podobo, katero s sabo tu gor vzamem.“

Bližajo se obzidju pokopališča, in v tem hipu oglasijo se zvonovi mesta. Ljudstvo ni smelo na griček, tedaj so bili nazoči le tisti, ki so imeli pri spolnenju razsodbe opraviti. Na obzidju pokopališča naslonjene so tri klopice in trije leseni križi; obsojenci se postavijo vsak na svoj prostor in pričakujeje smrtnih krogel.

Po povelju nastopi po pet mož s puškami ter se približa na tri korake. Ko vzdignejo puške, misli cesar, da bodo v tem hipu strelili; hitro objame tovarša ter vzame slovo začasno. Vsi trije so pripravljeni. Miramon, zavoljo rane jako oslabljen, počeni na klopico in omedli; Franciškana mu razpeta roke v podobi križa. Meija nekaj mrmra, ko ga Maks objame, potem sklene roki, pa se ne vsede.

Zdaj pristopi škof in reče Maksu:

„Sire, poljubite me v znamnje, da se spravite s celo Mehiko! Odpustite ji v zadnji uri vse!“

Cesar, zelo ginjen, dà se objeti, potem reče s krepkem glasom:

„Povejte izdajavcu, da mu odpustim! Povejte tudi celi Mehiki da ji odpustim njene pregrehe!“

P. Fišer-ju poda roko in ta poljubi mu obe roki in solze se mu vdero iz oči. Maks se mu prijazno izmuzne, stopi korak naprej in reče s britkem smehom častniku: „Zdaj sem pripravljen.“

Svitla sablja se zalesketa, puške so namerjene na njegove prsa. Zdihne še: „Revica Karlota!“ potem se sprožijo puške — in Maksa ni več!

Truplo pade na leseni križ, hitro ga vzdignejo in položijo v škrinjo,

Miramonu in Meiju, izdajavcama dežele, pobero pred smrtjo vse vojaške rede, potem ju vstrelijo v hrbet, ke hudodelnika. Miramon se zgrudi, ko po streli zadet, Meija še stoji in maha z rokama krog sebe; še le šesta krogla ga vrže na tla in mrtev je.

Trupla položijo v škrinje ter jih pokopljejo na istem mestu. Škof jih blagoslovi in poškropi in moli navadne molitve. — Pozneje izkopljejo truplo Maksovo, ga pomažejo z mazili, da bi se ohranilo, in ga dobro varujejo.

Končana je žalostna igra v Mehiki, Maksa, nadepolnega avstrijskega nadvojvoda, pogubil je blag namen, osrečiti ljudstvo v Mehiki; in za plačo ga je izdalo v roke srditega, brez-

ozirnega sovražnika, kateri ga je hrez vsmiljenja obsodil in vmoril. O britka osoda! —

Cesarski obristi obsojeni so po šest in pet let, častniki nižje stopnje po dvo leti v ječo.

Nesramni in nehvaležni izdajavec Lopec zaslužil je 68,000 tolarjev a ne veseli se bogastva, kajti zaničuje ga celi svet.

Kako pa se godi prostakom, ki so bili z Maksam vred vjeti? Zaprti so bili več časa po trdnjavah in morali so celo delati. Ko je končana žalostna igra, izpustijo reveže brez denarja in obleke in francoske barke jih pripeljejo nazaj v Evropo, ktero so bili nadepolni zapustili. Dospejo domu, pa kako so spremenjeni! Prej bili so čvrsti in veseli, zdaj so pobiti, obupljivi in brez vse pomoči! Le mala peščica se vrne, veliko jih je požrla Mehika; ostale pa čaka le revšina, in nadloge, kajti v verstiti se avstrijski armadi nimajo veselja, ker siti so že do grla vojašine. Le nekaj jih pristopi zopet k vojašini, a več se jih povrne v svoje domače kraje, kjer pripovedujejo dogodbe v Mehiki.

Obljube se jim niso držale, reveži še dandanašnji niso dobili zaostale plače, ker Avstrija ni dolžna plačevati ptujih dolgov.

Tudi v Ljubljano se je pripeljalo nekaj teh Mehikanov. Njihovi od solnca rujavi obrazi, capinska obleka itd. bila je priča, da je res, kar so pripovedovali o Mehiki. Nihče jim ne zameri, da so reveži včasih tudi zabavljali, ker so bili tako zelo goljufani.

Vdova generala Miramona živi zdaj na Dunaju in dobiva podpore od cesarske družine, ker njen mož je vmrl v službi avstrijskega kneza.

Nesrečni Karloti se prikriva vse, kar se tiče Maksa; revica ne ve še zdaj, da je vdova! Morda bi strahu vmrla, ko bi zvedila resnico.

Tako se je končala igra, katero je bil zložil Napoleon. Mehika je samostalna, ko poprej in menda nihče ne bo imel več želje, se vti-kati v njene zadeve.

Konec.

Ko hitropis (telegraf), ki na dnu morja veže Ameriko z Evropo, naznani žalostno novico, da je padel vrli Maks, da je vmorjen po razsodbi Juareca, v začetku nihče ne vrjame, da je resnica, kajti novic od kake nesreče ne vrjamemo, dokler nismo popolnoma prepričani. Nadja se marsikdo, da se bo preklicala ta novica, pa potrjuje se in se razširja po časnikih tako hitro, da ni kmalu nihče več dvomil.

Vendar razširijo se, deloma po bivših Mehikanih, različne pravlice, da je Maks še živ, da je bil le njemu po obrazu podoben tolovaj vstrljen; pravega cesarja ima Juarec v skritem zaporu in ga bo izpustil, kadar se bo njemu slabo godilo, in si rešil prihodnost ali dobil zanj veliko denarja i. t. d. Vse to bilo je popolnoma zmišljeno, kakor se vidi zdaj; ravno tako malo vrjetno je, kar se je pripovedovalo o Karloti; govorilo se je namreč, da so nji in Maksu mehikanski strežaji pri obedu hoteli zavdati. Nek služabnik pa se v tistem trenutku skesa, ko cesar hoče piti s skupam zmešano vino ter razodene pregreho. — Karlota pa je pila že prej, tedaj je obnorela.

Znano je sicer, de se revica zdaj povsod strupa boji in da več časa se je zdržala hrane, a ta pravlica je vendar zelò romantična, tedaj zmišljena.

Kar tiče Maksa, govorilo se je, da sta dva tržaška kupca veliko stavila, da bo cesar prišel nazaj; prišel je res, a žalibog! mrtev. To se je tako-le godilo.

Ko se zavoljo novic po gotovih virih prejetih ne dà dalje dvomiti, da je Maks vstreljen, napnò se vse strune, da bi se vsaj truplo njegovo rešila, ker živega oteti ni bilo mogoče. Tedaj jamejo poslanci evropejski v Ameriki prositi Juareca, da bi jim izročil mrtvo truplo, ktero mu nič ne koristi. A Juarec jo prebri-sane glave, on ve rabiti vsako priložnost v svoj prid. Lahko bi bil prodal truplo za velik znesek, prepričan je bil, da bi se mu plačalo, kar bi tirjal. A zviti mož želi si važnejše plače; avstrijskemu poslancu zagatovi, da ne bo se branil, mu izročiti trupla, ako ga avstri-janska vlada spozna predsednika me-hikanske republike. Tega pa naš cesar storiti ne more, kajti to spoznanje bi potrdilo Juarecu pravico, obsoditi Maksa; in kar je zdaj še moritev, bila bi potem pravična razsodba. Tedaj rdelo se je, da bo truplo počivalo v ptuji zemlji, ker po drugi ceni ga Juarec nikakor ne dà.

Ta jako zamotan klobčič razviti namenjeno je vrlemu Tegethof-u, zmagovavcu pri Visi,

vrlemu admiralu avstrijanskega brodovja. Vlada spozna, da je poslo jako težavno in da je Tegethof posebno zmožen, kaj takega prevzeti in dovršiti. Morski junak je precej pripravljen ter se odpelje v Ameriko, pooblasten po avstrijski vladi, da se pogodi z Juarecam in pripelje truplo v Evropo. V Ameriki je povsod slovesno sprejet, tudi Juarec ga spoštuje in izvrstno postreže.

Dolgo časa je ves njegov trud brez vspeha in že se je pisalo, da se vrne brez trupla ranjega cesarja, kateri je bil njegov osebni dobrotnik in prijatelj. Kar na enkrat čuje se, da je dovršil svojo nalogo in odrinil iz Verakruca z omenjenim truplam.

16. januarja sedajnega leta ima priti barka v Trst. Mestjani pripravijo se, sprejeti truplo svojega nekdanjega ljubljenca z neznano slovesnostjo. Od vseh krajev pridrli so ljudje, posebno dopisovavci časnikov, da bi natanko vidili slovesnost. Silo veliko ljudstva je bilo v mestu, skoro nikjer ni bilo več prostora, ker so bile vse gostilnice napolnjene, vse sobe oddane.

Omenjenega dne, ko se bliža ladja mestu in topovi pozdravijo mrtvega cesarja, nastavljena je silna množica po bregovju. Osebe vsih stanov mu pokažejo svoje sočutje in ko se odpelje po železnici, spremlja ga vse, kar najde prostora, do kolodvora. Tudi na postajah, kjer se je vstavil vlak, sprejela je truplo in spremljevalce,

med kterimi je bil tudi junak Tegethof, svetna, duhovska in vojaška gospoda in silo velika množica ljudstva; povsod so se zvonovi žalostno glasili.

Slovesni sprevod dospe na Dunaj. Tu je truplo, v treh škrinjah zavarovano, postavljeno nekaj dni na ogled in srečnega se šteje vsak, kdor je zavoljo velike gnječe dospel v dvorno kapelico.

Potem ga pristavijo k njegovim dedom, kjer zdaj v miru počiva.

Gotovo mu je zemlja bolj lahka, ko bo nekaj Napoleonu III., kteri ga je pogubil.

Zares srečen je, kdor se daruje v blagor ljudstva. To je storil Maks, namen njegov je bil blag a žalibog! ni ga zamogel doseči. Po celem svetu pa bo slovelo vedno njegovo ime, ljudstvo nikdar ga ne bo pozabilo.

Slava mu!

Kazalo.

	Stran
Vvod	5
Mehika in njeni prebivavci	13
Maks v Mehiki	19
Izdajavec v Kveretari	31
Zadnje ure cesarja Maksa	39
Konec	47
